Shri Raghunath Temple MSS. Library,
JAMMU

No. ६९५-घ

Title साम्ब पञ्चाशिका विवृतिः

Author साम्बः। राजानक क्षेमराजः

Extent २२ Age

Subject भक्तिशास्त्रम्

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

साम्बपंचाशिका विवरण सहिता

७९४

२२ पत्र

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

सांवपंचाशिकासटीक प २२
६९०

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

सां॰ टी॰ १

ॐ नमः सच्चिदानन्दाय ॥ ॐ शुक्लदेवानन्तविश्वैर्विद्भासाश्वासम्पन्नभाभिः स्वाभीष्टसुतिर
मेयः परं नित्यमेव ह्रीणं ह्रीणं पुनरपि चतं पूरयेत्ते वसीदृग्दोलालीलाललितहृदयं नौमि वि
ज्ञानमेकं ॥ यत्तत्त्वे शर्वैर्वृषपग्रैन्द्रिशाङ्गिष्णवर्ये विभ्रष्टाभोमनाकृष्टीमत्त्वास्वरूपं चाशि
कास्तवनं सोयंपरात्मनरसोरसञैर्विहृतवर्जितो ग्राग्रुध्याज्ज्यात्मनस्पर्शः शान्तपदाहिशांतये
समस्तागमममहात्त्वायरहस्यविन्महायोगीमहत्स्वसंप्रदायसंपूर्णः श्रीसाम्बः स्वात्मविवस्व
त्स्तुतिमनगामः स्वग्रहायवक्रमुपक्रमते ॥ ॐ शब्दार्थत्वविवर्तमानपरमज्योतीरूपो गोपते
रुद्रीयोम्युदितः प्रबोधगतयायस्यत्रयीमण्डले भास्वद्वर्णपदक्रमेरितनमः सकलस्वरूपैश्वर्यविग्र
हिघास्यं दनमन्त्रयन्निवनमः परं ब्रह्मणे १ तस्मै परस्मै सर्वोत्कृष्टायविश्वहरणादिकं चैव प्र
तपवचाभावशांतब्रह्मचिद्ब्रह्मादिसर्वब्रह्मकोटीकर्त्रीहृद्गुणेष्ठहृतेव्यापकाय दह्रणाय
च विश्वकर्त्रे चिदात्मने नमः देहादिप्रमातृता प्रशमनेन तद्देवताविश्रामीत्यर्थः यस्य ब्रह्म
णः संवेद्यत्रिरूर्ध्वमशेषविश्वाभेदात्मतयोत्कृष्टतयागीयते विमृश्यते इत्युद्गीथः प्रथमोन्मेषा
त्मशब्दरूपः प्रणवो ध्वनिः देवतात्मनिकर्मप्रधानसामर्ग्यजुर्वेदाख्या त्रय्येव शाखाश्चेव
कोटीकृतसमस्ताम्नायवाकैकवाक्यतात्मामण्डले यतस्मै तत्सर्वात्मा विधानां मन्त्रशास्त्र
विज्ञानानां संवेदनस्य प्रसरकारणं च कर्मभूतं च विधत्त परा काशमुन्नयत उल्लासयन्

ॐ॰ १

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

तन्मयतामापादयन्निव पुरः प्रथमं ग्रहणतयाः निदीपितेनोदितः स्वयमुन्मिषतः विपन्नमुत्थाय
स्पदीमस्यान्तेषावृष्टं मुद्गरः सर्वतः याक्षरणाकृत्य मिवेत्युक्तं पतञ्जश्रयी मंडले भास्वद्भिः श्लोकी
यात्रुणिन्नास्फुरितैर्वर्णैः यदक्रमैररर्थवाचकत्वात् पूर्वीभिर्विनिधृतैः तमोऽन्तानेयेन ताह
कृत्रमारपदार्थयाकार्थप्रतिपत्तिः परमविदभेदविश्रान्तिरमित्यर्थः केनविदडन्तयन्तसम
येस्वराः स्वयं राजमाना विस्फारिते पितो वर्णाः पश्यन्त्यादि प्रवर्तनप्रागितनकल्पाः वक्रजादिय
निविमर्शात्तत्पूर्व सर्वत्राशुसंवादिनावाद प्रसिद्धैर्यस्य ब्रह्मणः कीदृशस्य गोपतेः परादिवाक्
प्रभोः मरीचिवत्केस्वरस्यवाजपत्र शब्दार्थत्वेन नालौकिकेन रशाहृतदर्शनतन्त्रं वैर्विविचन
यावर्तमानेस्वात्मेश्यादेतद्वैविद्याभासात्म यत्पवंत्योत्तिशाक्तं वीर्यं तेन च स्फुरदीप्तिर्यस्य वा
ह्यस्यापि वृत्त्यस्य ज्ञानशक्तिः परादिवाक्प्रसादित्वविग्रहेद्गत्यास्वापनीत्यापरब्रह्मप्रतिबिं
बकल्पस्य प्रणवस्यात्मिकोः स्फुरणः पूर्ववत् दितः त्रयीव्याप्तिके मंडलमिति रविद्याव्याप्तिके
स्पंदनेवकर्मभास्वद्वर्णैः पदक्रमैर्दीदिप्यमानचरणविन्यासैरीविनतम सेवोयेसम्यक् सूत्रव्या
प्तिकाश्यास्यासैर्वियद्वन्ति पतति प्रपञ्चविचित्रवाच्यवाचकात्मकजगद्रूपमेविश्वस्यकेसरस्याङ्गी
यः शाक्तं कुरोन्मेषोदीप्तो ब्रह्मविलसत् जागरस्वप्नसुषुप्तब्रह्ममूलमायाशुद्धिद्वयी मंडले
वियद्व्यापके वेदनानादिर्यस्य परमात्मबोधनेत्यापाप्नायनिरक्तोन्मनाशक्त्याव्याप्तिविद्या

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

सां॰ टी॰ २

संदनेस्वैर्विविधैर्मायीयैर्ध्वनिभिकृत्त्वयन्निवप्रथममुदितः किंभूतानामस्वतांवर्णानामकारादि।
मात्राणांपदानांविंद्वादिविश्रांतीनांक्रमेणपरिपाट्याईर्वितंतमःस्वमनांतंपाशजालयद्व १
एवंसामान्यवाय्वाधारमार्कंस्वना देहस्यमध्यनाडीव्याप्त्यास्तोति ओमित्यंतर्नदतिनियतंय
प्रतिप्राणिशब्दोवाणीयस्मात्प्रसरतिपराशब्दतन्मात्रगर्भा प्राणापानौवहतिवसेसौयोमि
योग्रासस्सक्तोदेहसंधेःतंसपदिपरमादिद्दक्षांग्रपद्ये २ तेपरमादिद्दं परंब्रह्मस्वरूपमेव देह
स्थमध्यनाडीगतप्राणब्रह्मनिविष्टं प्राग्वेविश्वविचित्रभित्तिभूतं सपदिप्रपद्ये प्रमित्तंध्यवधाने
नसमाविशामि केनमित्याह यःओमितिशब्दःकोटीकृताशेषशब्दनात्मनादरूपोमहाप्रा
णवः प्रतिप्राणिसर्वभूतेषु नियतमविच्छिन्नप्रवाहेण अंतर्नदति परावागात्मस्वरूपंविम
र्शात्मियतः यस्मात्पशब्दातन्मात्रगर्भा ग्रामरचितक्रमादिदांताशब्दसामान्यमात्राविभागज्यो
तिर्मयीपराद्वितीयावाणीपश्यंतीप्रसरतिउन्मेषंति यस्मिन्योग्रासस्सक्तोऽनन्योऽन्यकवल
नपरौ सम्मेसमानभूमिकारूढौ प्राणापानौवहतिउदानस्त्वात्मनिजमहाव्योम्निमियोक
रोति २ एवंमहाव्याप्त्यास्तत्त्वव्याप्त्याचानवच्छिन्नंमध्यधामस्थंचचिदर्कंतुताप्रपंचव्याप्त्या
पिस्तोति ॥ यस्त्वक्चक्षुःश्रवणरसनाघ्राणपाण्यंघ्रिवाणी पायूपस्थस्थितिरपिमनोबु(२
ह्यहंकारमूर्तिः तिष्ठन्नंतर्बहिरपिजरीभासयन्स्वादशात्मामार्तण्डेजेसकलकरणायास्म

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

केप्रपद्ये २ स्वतानां वैयेयोकरूपतया शवप्रायाणां ग्रहणं देहप्राणादिपिंडानां प्रथमत्वप्राणकोमा।
तोऽज्ञः विज्ञानत्वमेकमद्वितीयमपि प्रपंचव्याप्त्या सकलानां प्रमातृणां सकलानि करणानि च ३।
येदृशाकरणानि तेषां चाधारमत्वप्राणके प्रविभिन्नमाश्रयं प्रपद्ये यत्स्वभाव यहेकारांत स्वीकृत।
त्रयोदशेंद्रियमूर्तिः अन्तस्थान्तरंकात्मावेदकेग्राहककरूपो बहिःस्थाध्यवसायादिव्यापारबुद्धी
दिकरणद्वादशाकाकाग्राहकरूपं जगद्ग्रासयन् तिष्ठतीति स्थूलदृश्यार्थः रहस्यदृशा तद्गृहीत।
मूर्वैंद्रियमूर्तिरपि यः स्वहृत्पादिमरीचिचक्रचित्रसंचारचारित्रयोदशाध्याय वपवचिदकेंत
बहिःस्थजगत्कालानलादिभ्यो सकलांतं विश्वं भासयन् तदर्थं यामात्मनि जभास्वरूमयन् समार्प
दयन् सर्वकरणव्याधारतया निजैजेज्वलनज्वलितानि प्राश्रित्य स्थितस्तं प्रकर्षेण प्रप।
द्ये निर्भुत्वानं साक्षात्कर्त्वं नित्यतोऽस्मीत्यर्थः ४ प्रपंचव्याप्त्याः खिलेंद्रियाधारत्वेनापि भगव
त्प्रकाशविमर्शपरमार्थेत्तिहि मशेषप्रसरसरणिं कारणीभूतोऽपि ॥ यासामिवावरणमसदत्वाङ्ः
सर्वेतीति षष्टिंवर्णान्त्वेप्रकटकरणैः प्राणसंगान्यस्वतान् तो पश्यंती प्रथमस्वदितांमध्यमो
बुद्धिसंस्थो वा चेवत्रेकरणविशदांवैखरीं च प्रपद्ये ५ प्रविभागात्परपश्यंती सर्वतः संहृतक्रमे
स्वरूपज्योतिरेवांतः सूक्ष्मा वागनपायिनीत्यादिना लक्षितां प्रथमसमाहादितामत्मिश्रितां तो
स्वरूपज्योतीरूपां पश्यंतां सा मां तद्वत्तामेव बुद्धिसंस्थां तथ्या सां पश्या मां केवलं बुध्यपादानाकर्म

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

शि॰ भा॰
टी॰
३

रूपा त्रयाप्तिनी प्राणवृत्तिमति क्रमम यमा वाक्प्रवर्तते इत्यादिलक्षितो मध्येभवत्वान्मध्यमा सा मध्ये
न्तःकरणे वर्तमाना नानत्वबके वदनेकरणेषु जिह्वामूलजिह्वाग्रमध्यादिषु विषक्तो निर्मलो स्थानेषु वि
हृते वायो कृतवर्णपरिग्रहा वैखरी वाक्यपौषकृष्टाणां प्राणवृत्तिनिबंधनेत्यादिना लक्षितो विश्वेश
री रे भववानतदाव्यां वा वा वेश्वप्रमोऽस्मि को ता मित्याह यास्ताभिनावकरणमदनात् त्रयक्षीणसमर्थ
त्मनः परावाग्मध्यापश्यन्त्योः कारादीनां त्रिषष्टिं वर्णान्वक्ष्यंती सूचितक्रमतया भेदाः भेदाभ्यां भेद
नच विमृशंती केनोद्भवंती प्रकटैरन्तर्वेलीभावेनाभिन्नस्फुटप्रकाशा कथमात्मीयैः करणैः सर्वैरि
यैः कीदृशान्वर्णान् प्राणसंयोगात्स्थूलानुद्भूतान् नच विज्ञेयानिति विगुणीभूतस्थूलप्राणसंयोगान्सप
योगगुणीभूतचित्स्वरूपप्राणसंयोगान्मध्यमायां स्थूलप्राणसंयोगाद्वैखर्यां वर्णाञ्जायंते ते न त्रिषष्टिः
तद्यथा अइउऋस्ववर्णाश्चत्वारः ह्रस्वदीर्घप्लुतभेदाद्द्वादश ऌकारस्य दीर्घो नास्ति इति ह्रस्वप्लुत
भेदाद्द्विविधः सेध्यक्षराणां ह्रस्वा न संति इति दीर्घप्लुतभेदाद्दष्टविधः द्वाविंशतिः कादयो मांताः पं
चविंशतिः स्पर्शाः अंतस्थाश्चत्वारः ऊष्माणश्चत्वारः ँ ँ ँ क ँ प इति यमाश्चत्वारः अनुस्वारविसर्ग
जिह्वामूलीयोपध्मानीयाः ×क ×प इति चत्वारः एषां स्वरा द्वाविंशतिः सर्वस्पर्शानां पंचविंश
तिः यादयः शादयश्चाष्टौ चत्वारश्च यमाः स्मृताः अनुस्वारो विसर्गश्च ×कः ×पौ चापि पराश्रयौ ऌतेन
दिता वर्णास्त्रिषष्टिरिति सूरिभिः मितः स्पर्शः अंतरशाषहैतसोष्मकाश्चिरविक्षनिः वर्णः ह्रादा। २

स्याद्यकारादिनान्तोऽमः वर्णानेतः प्रकटदकवर्णैः प्राणासेवान्वरूतत इतियापरावाक्शक्तिर्मिश्राबरूणसद
नाद्वस्फुरंतीप्रमाणप्रमेयात्मकस्य स्वरूपं चेदृशश्रुद्धेयाणात्मकाशाहृदयं स्फुरंतीसर्वोत्तीर्णं निजंधामप्रमात
रूपंप्रथयन्ती प्रलिसैव प्रांतः प्रकटेरंतरेवस्फुरे सिंहिचैः कृता त्रिपथिर्वर्णान्वाणसंगाहेतोः प्रत्यती
जनयन्तीत्यन्वयः इंद्रियाणां रूपाद्युपलब्ध्याः तमेयताद्बहिः स्फुटत्वाभावेनान्तः प्रकटीभावः एतद
भिधेयपदेज्ञप्रावप्रशस्तेोः क्रमेणानुवादविधेयभावः ४ एवंवाक्यसरंतेभवावेतंस्तनामधामथा
मसाफलमर्थयते ॥ ऊर्ध्वाधः स्वात्मतत्त्वभुवनान्तरास्वनिविष्टानानानाडिप्रसवगहनासर्वभू
तांतरस्था प्राणापानग्रसननिरतैः प्राप्यतेब्रह्मनाडीसान्तः श्रिताभवतपरमादित्यमूर्तिः प्रसन्ना ५
परमादित्यस्यविद्धानोः ब्रह्मनाडीरूपायाशक्तिदिव्यामूर्तिः सम्यक्छिताकृतिः नःप्रसन्नाके प्रस
न्ना प्रशमितप्राणादिकालभया अतएवसेदाचिदानंदघनतयास्फुरंतीप्रसन्ना कीदृशी साणाऊर्ध्व
माधस्त्रस्थितानि प्रतत्त्वानि प्रबलानि अनाश्रिताधिकालान्तंस्वात्मभुवनेशानानाभुवनानि देहेब
हिःस्वांतरामध्येसन्निविष्टा आत्माधावस्थिता तथानानानानाडीनांचरत्तरादिर मारोमरंध्रांतानांस्रविरा
णांप्रसवेणस्फारेणगहनासर्वैः इध्माया सर्वेषांस्थावरादिदेवयोनिभेदानानांभूतानांअंतरस्था
देवमध्येवर्तमाना यतश्चोक्तयुक्त्यागहना अतएवकेश्चिदेवप्राणापानयोः सर्ववाहप्रसवप्रवेश
योःग्रसननिरतैः भक्ताणप्राणोभैः प्राप्यतेसमाविश्यते ५ किंच नत्त्वसाःस्थव्यवहितपथानातिशी

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

सां॰ टी॰ ५

तोमसृणानोवानकर्दिवगसमितातापनीयायराज्ञः वैकुंठीयानन्तविषववेरान्नतेमंडलष्यासानःस्वे
ताभवत्परमादित्यमूर्तिः प्रसन्ना ५ व्रुलणोवलाविलावरणनिविष्टस्यश्रुवंगाभीकृतभूमण्डलमायो
डम्रपंचशमंडेतेनव्यवहितापितसमेततः कोशीकारीपंचांशःभ्रमरमार्गीयस्यास्तयातिशीतः सो
मःअमृतलावकिः इयंनद्वैतवाद्वाद्वैतानंदस्यान्दिनामनेवंरूपा अपितसमरसीभूतावनीयोमा
त्मा तथानकर्दिनेरात्रिदिवेयेमामोभ्रमणेनेननोश्नाश्रमेयमावेनश्रामा तद्दनीतथाःतापनी
यायवसाक्षात्स्यप्रदा तथाःयगातोराज्ञःश्रक्षादनश्रयानःसूत्रश्रमातायस्यासा किंवरवेष्विन्द्रानो
मंडलेराश्मिणवेशेरानतेदीप्यते बाराकंमूर्तिस्तब्रह्मांडव्यवहितास्तलोकांतमायावमा
सिकाशिशिरश्रीक्वाद्रावनिशीतोमसृणाःह्यनिंशोधमंतीसंतापिकाराज्ञः भिभूतावेतिव्यतिरेक
धनिः वैकुंठस्यविसिाविसोम्यूर्तिरिवेस्तयमा सापिचबलिवंवनावसरोब्रह्मांडेब्रह्मांडेतनि
रुद्धमार्गान्तकेनचित व्रतपवनातिशीतोमसृणा प्रकाशाक्षाद्दाभक्तानामित्यर्थः नकर्दि
वगसमितेनश्रहोरात्रपरिभ्रमणेनमितादेवादिभिर्नैयततयापरिच्छिन्नेत्यर्थः तापनीयामहा
प्रतापवती अपवातराज्ञः श्रपकांतरविमंडलावेतिसेषः एवमःपमःशापसाक्षेषाभ्यतिरेकध
निनासंसृष्टः ५ अथयुगपदनंतर्बहिर्मार्कमूर्तिस्तौमि ॥ यमात्रूढेत्रिगुणवभ्रविवस्वतविंडरू
पंयोगीशाणांयदपिपरमंभातिनिर्वाणमार्गः अयाथारःश्रणवरजित्यन्मंडलंचेडरवेरनंतःस्य ५

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

सं बहिर्हृदम्बुजकर्णिकायां प्रपन्नः ७ तमेवं स्वरूपमेः विहीनाशेषः मंडलं सूर्यमंडले समावेशात्मजीवन्मुक्तये
प्रपन्नोस्मि कीदृशं शून्यं विश्वविसृष्टं प्राणापानमेवात्मयोगीन्द्रैः केवलमर्थं बहिरपि हृदम्बुजापवर्ग
माणं यत्र सृष्टिस्थितिसंहारकारिरजः सत्त्वतमोनि निःशेषविश्वस्फुरणाभिधायकारोकारम
कारात्मकस्वरसीमसमन्वर्णाय यात्मत्रिगुणात्मकविश्वप्रणवे विश्वोद्भवा विभावावेदनात्मा बिन्दुरिति
नादपलक्षितो मनोनादश्रमेयपरिपाटीरूपं यस्य नादकुम्भलरूपहृद्गतकं च शाक्तेतेजः श्वासरूपम
सन्तत्कृष्टतयावस्थितं यस्य परमं प्रसामान्यं योगीन्द्राणां मितयोनिःशोषितपरलोकसाक्षो
निर्वाणमार्गो जीवन्मुक्त्यपायो भाति स्वप्रकाशतया स्फुरति त्रय्याः प्राङ्गिणीनायाः प्राथार्थ
त्रय्याः प्रकर्षेण एरयते उत्कृष्टतया विसृष्यते यं परमं स्वरं स्वरूपं येनेति कृत्वा प्रणव इति जात
नामयत् बालेपि अर्कमंडले नवयोजनसाहस्रो विग्रहोर्कस्य मंडले त्रिगुणमिति स्कन्देनापि
ष्टनीयायत्र बिन्दुरूपमिति सितवर्तुलाकारं ब्रह्ममयं तदसामान्यं बिंबमारूपं तन्मयोगिनां
निर्वाणमार्गः तेषां हि सूर्यमंडलभेदनस्य श्रवणात् तथा वक्ष्यमाणहृदशासामरपंकजमध्यामम
हत्वाकृतिं त्रय्या याः प्रकर्षेण नूयमाना नात्मणावो विश्वशरीरवान्मप्रणवः ७ यस्मिन्सोमः
स्वरपितृनेरन्वहं पीयमानः क्षीणः क्षीणः प्रविशन्ति यत्नेन वर्धते चापि भूयः यस्मिन्वेदामयुनि
सरचाकारवज्ज्योतिचाग्रेन मंडाशेषान् सितमसृतं मंडलं संप्रपद्ये ८ [illegible] [illegible] मंडलं समप्रपद्या

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

सौं० टी० ५ 5

मतिविद्वेतत्परमानंदरूपं शमितं प्रनत्वं प्रमत्तं प्रपद्ये समाश्रयेयत्रास्तनेसोमः सर्वैमेयवर्णाः स्वरादि
भिः सर्वैः प्रमातृभिः प्रदिदिनं कालाग्रासप्रवृत्यापीयमानत्वात्क्षीणाः क्षीणाः सन्त पुनः पुनः प्रविशन्ति
हृद्विश्रांत्यनेन तत्रैव निमज्जन्ति यत्र एव मंडलाद्भूयोपि वर्धते ॥ अथवा स्वतेमे यत्र पत्रेंदुः ॥ यस्मिन्सर्ववेदाः सर्व
शास्त्राणि मधुनिमात्तिके सरघानां मधुकरीणां प्रकारवृत्याप्रभोतिभरस्फुरंति यथा सरघामा॥
त्तिकं संवित्यपविहमसोत्ता समासते तथा सर्वे वेदा वाक्यैकवाक्यतया परादयस्तत्त्वमास्ते ॥ प॥
श्रासंते वा तेपि सोमः क्रमस्थपदेषु पितृदेवनरप्रमुखकलापं च दशाको ॥ मावस्यायां सूर्यमंडले प्र॥
धीते वेदाश्चार्कसोतिर्लेखनाश्रासते ८ ऐंह्रीमाशांश्च कवप्रपोदरयितारूमेणक्रांताः समस्तकट
हरिणाघेन पादेन लोकाः स्वबाधांते विशालित्वलितबलि भिया तालली नैव विष्णो लोकः स जयति र॥
सत्वमेवार्धरश्मिः ९ यो हि यस्मात्गुणोत्कृष्टः स तस्मादूर्ध्वमिष्यते इति स्थित्या ऊर्ध्वो विश्वोत्कृ॥
ष्टः रश्मयः प्रभायस्याः तथैव सत्त्वं विद्यमाना नानाम शेषाणां भावः सत्वं महाप्रकाशात्मरूपं त
देव तत्परमार्थः तत्स्वप्रकाशमानतया प्रकाशात्मन्येव विश्वस्य मग्नत्वात्प्रकाशविश्वालोक
सत्यत्वविः चिन्मात्रं जयति सर्वोत्कर्षेण वर्तते ऐं ह्रीं माशां प्राशेषान्मेघदशां स्थकवप्रपायो॥
गिगाम्यसत्वलशाऊसंदात्मना स्वयिनाः ॥ त्विमितप्राणादिसंकोचचिन्मायानमो स्फुलितो कृत्वा
शिवादिसकलान्मोताः शक्तिमेतः प्रकीर्तिता इति श्रीसर्वीदिष्टनीया शिवमंत्रमहेश्वरमंत्रेश्वर ५

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

मेचविज्ञानाकलप्रलयाकलसकलाख्याः क्रमेणतमेव प्राणीयतेदिस्यानिजशक्तिसहिताः सप्तलोकाःपा
तालस्य विस्थाभूतानीति स्थितायादेन निजांशमात्रेण प्राक्रान्ताः कोटीकृत्य स्वज्योतिर्मयीकृताः कीदृ
शेन प्रकटाः स्वात्माभासाः रूपादिविषयहरणाद्धरयः चरणादिशक्तयो यस्य यत्क्रमेणैतौ प्रका
शस्य हरयः शाक्तादशेति निःसंख्यशक्तित्वेनित्यस्यार्थः कथं क्रान्ता ध्यानेन प्राप्तस्तनात्मप्रतीत्या
त्मतानेविगलितावलिरनाम्नयात्माभियायिनीव्यक्तिर्यस्य तादृक्पातालली ने निःशेषप्रश
मितं कृत्वा बाधिनात्यर्केण समधात्रूपेनेंद्रीदिशान्तस्त्वरूपेणप्राप्तर्यन्त्रादिलोकाः पादेन म
रीचिभिः ध्यानेध्वंसयिता क्रमेण क्रान्ताः प्रकटहरिणा च नारायणेन विगलिता बलयस्य
स्थानवेड्स्य व्यक्तिर्येन तन ध्याने दानवकुलेपातालली ने कृत्वा भूरादिलोकाः चरणविन्यास
क्रमेण प्राक्रान्ताः किं कृत्वा प्रकटब्रह्मबालवामनशरीरेण इंद्रादिस्थानहरणं कृत्वा सोपि
विष्णुलोकः सत्वप्रधानस्तेनचत्रैलोक्यालंकारत्वेषोपसाधनित्येस्य स्थितिरियम् २ ध्यानाद्ब्रह्म
प्रथममतत्त्व प्राणमूलेन दन्ते हृष्ट्वा चोतः प्रणवमुखरैर्व्याहृतीः सप्त गृह्णाति यत्नैः हृदेदेन तदिति सवि
तब्रह्मणो ऋग्वेदेऽपि तद्गाणीत्येकिमपिपरमं धाम गर्भे प्रपञ्चे १० ब्रह्मणा प्रजापतिना वेदेषु
प्रणवमुखरैर्गीर्भिः कारिकाप्रारत्नरूपैः पूर्वं तदितिगायत्र्यास्सविज्ञः विश्वप्रकृतिहेतोस्त्रिदादिस्व
स्यतत्किमपीत्यसामान्यंभार्गस्त्वाख्यायस्य तत्परमंसर्वोत्कृष्टं धाम यत्स्फारतात्मशाके

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

सां। तो। ९ 6

मेता वामस्त्र्यसोमवह्न्यादि यामकोटीका विमातयामर्शं वैवेएं अत्रग्रहकारित्वं तत्पथे स
माविशामि किंकृत्वा ब्रह्मणोक्तं किंकृत्वा चाप्रपथे प्रथमसमाधौ ग्रन्थग्रशरीरं श्रीभर्गशिखा।
दिष्टनीत्या प्रकारपरामर्शात्मवीर्यसंपाव्यैव ब्रह्मरन्ध्रहृत्कंठ पदं शाक्तं यामप्राणमूलेऽप्रा
णायस्फुरत्तायामिन्धनाना विविधास्संतंतं न देन मितिनाशात्वे परविमर्शात्मातविस्तृतशाक्त
रूपप्राणितकल्पनया स्थितं हृष्टुं स्वात्मनया प्रसादात्क्रम्य तत्रासत्तं श्वेशाविमर्शात्तु पुवेशा।
व ष्टंभबलेन्धितत्यएवोत्पावष्टर्वं तथा भूः स्वाहा भुवः स्वाहा स्वः स्वाहा भूर्भुवः स्वः स्वाहेति व
मेवद्रूपासमग्रमेयमानप्रमातृणां समस्ंस्कारणां परं बलमयता मर्शिनीः आहुतीः प्रत्तास्वः स।
स्वाहेति ग्रंतरामर्शावष्टंभामैः शिलेन उक्ताउत्पार्य प्र एवं सर्वव्यवहारानेकरूपाः कण्याजपर
ति पिव स्वस्वादिष्टनीत्या तदभेदामर्शप्रयातत्या परशाक्तरस्ना विता स्यापाय शाक्तया मे
कात्मवशात्मसाक्षिणां भवता माविष्टंभबलेन सुप्तान इत्यामपि तदभेदरसप्रेरितां विद्या
येत्यर्थः यामवाम मित्यत्रयामश्रद्धस्यं चेएवहि तत्कात्वाशणा वस्तुर मिति १० तोकोष्यामि
स्वतिभितिति मेय स्वभेदग्रहो यस्सैवा विद्यातदभिस्तुतरोंतद्यु हासायपुत्राः सोमेवादे शिवि
यतुहितं स्थूलसूक्ष्मपरं वा विद्या पायः परइति श्रुयेर्गी यतो वल्लविद्या ११ हे भगवन्नेतो स्तति। ९
भिः स्तोष्यामि स्तोतस्तुत्यस्तुति कल्पनात्मा यासे भेदग्रहः पषैव चिदहृयाः प्रथतात्माः विद्या

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

तथापि तस्याश्चाविद्यायाः स्वतरामतिशयेन विनाशाय निःशेषोन्मूलनाय शुक्रो नित्यसंबंधः तां त्वां
मेव देहादिप्रमातृत्वाभिमानेन सर्वात्मकतया सततं परामृशामि ततस्तामधुदासीनः आसे
त्वामेव चिदर्कं स्तौमि ततः परिमितो कोऽचन देवतो कीदृशं त्वां स्थूलेवास्य प्रमाणकं रूपं स्तुतस्य
थ्यनादीनां तेषां प्राणप्रमातृरूपं परं वानवच्छिन्ने विश्वात्मविज्ञानेदहने तदिति शक्तवाक्याव
णिं तमेकमेव नित्योदितं च याज्ञाह्वयार्थे युक्तं चैतन्य यतोऽथ स्वतन्त्रेर विधेव विद्याया यः परस्म
के स्तोत्रस्तत्रस्यादि विभागकल्पनात्मा विद्यासमस्ता विद्याबीजं देहादिप्रमातृत्वाभिमानप्र
शमनेन चिदानंदघनपरमार्कोत्कर्षपरमर्षात्मास्त्वतिः परमसमावेशश्च देतत्तर्थः ९ स्तौम्य
वस्तु किं प्रपंचयति योऽनाद्यंतोऽनंत त्रयगुणोणिरणीयान्महीयान् विश्वाकारः सगुणश्च निर्वि
कल्पनाकल्पितांशः नानाभूतप्रकृतिविकृतीर्दर्शयन्भाति योऽथात स्मै तस्मै भवतु परमादित्य
नित्यं नमस्ते १२ हे परमादित्य चिदर्क तस्मै तस्मै इति परब्रह्म स्थूलरूपाय विश्वात्मने तुभ्यं नित्यं
नमः सर्वकालं देहादिप्रकृततया परामृशं त्वामेव समाविशामीत्यर्थः कीदृशाय तस्मै यः अना
द्यंतो देशकालाद्यनवच्छिन्नः अनंतः आकाराः नित्ये ज्ञितः अनंत सर्वज्ञत्वादिगुणाः सह अणीयां
तसूक्ष्मरूपतया योऽनिर्देश्यत्वात्परमाणोरप्यणीयान् अतिसूक्ष्मः न कस्यापि विषयः अपि तु सर्व
प्राविदेकरूपः न तद्देशातः संकुचितः परमाणोः सूक्ष्मस्यापि यतस्तादृग्रूपमाश्च महीयान् व्यापकः

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

अनन्तविश्वैकोदरीकारित्वात् विश्वाकारः सार्वज्ञ्यादिगुणयोगात् महागुणाः इत्येवं प्रकारमया कल्पनया
कल्पितानिष्टयकृश्यगुह्लिलिता निर्मितानि तन्महर्मह्णाश्रवश्वभागाय स्यतादृक् वेत्यनयोर्मो
ऽनवच्छिन्नवस्तुविषयशाब्दविकल्पाः संस्पृष्टं परमेकं स्वरूपं अनवच्छिन्नमिति निश्चिन्वयति नानाभू
तानि विविधाः स्थावरादिष्वंशांशाः प्राणिनस्तेषां प्रकृतीः मायाप्रकृतिः शक्तेः शाणितादिके
रणानि विकृतीः कलाबुद्धिदेहादिकान् दर्शयन् यथा भाति संकुचितमवभासोल्लासकतया
वा यः स्फुरतीत्यर्थः ९ तन्माख्यानेन विश्वं निजं नानेति नेति ब्रुवन्तः श्रोतारः समस्तकल्पितं न चेते
रीहृदेशएवेति चोक्तः तस्मात् न स्वं न सदिति वचोमात्रमेवास्मि वशिमप्राधान्यस्यास्मरति तरां भवती
ज्ञानगर्भी १० यस्मात्त्वत्तो भारती पश्यन्त्यादिवाक् ज्ञानगर्भी स्वावभासमं संवित्त्यथा नाश्वस्र
ति तस्मै त्वं न सदिति वचोमात्रमेव ब्रुवन्तीति कें स्तुतिवाक्यादिविशिष्टज्ञानस्य सर्ववाक्यस्य
हेतोः अनवच्छिन्नस्य विभिन्नस्तुतिवादिभिः स्तोतुमशक्यत्वात् नमः शाह्नेन देहादिप्रकृतानो
न तरीयकस्वचित्त्वकर्षपरामर्शनस्य कर्तुमशक्यत्वात् युक्तैवैतत् यस्मात् त्वं न योपितयितद्वि
येतैर्व्याख्याने अणुर्न त्वमहान् न ह्रस्वो दीर्घो नेत्यादिब्रुवन्तः श्रोतारः क्लिष्टाः त्वं वनेस्त्वमित्येवं वि
योऽस्मीति यतो हृदयेवावायतत्त्वं स्तोवेति समस्तश्रुतो वा वागोचरत्वादेवेत्यर्थः ११ सर्वाङ्गीनः सक
लत्वप्राणसंततेर्योतराणामनिष्टव्याष्टिदहनत्वनोहृदयसेतुक्तिं स्पृष्टैः यत्प्रधानां प्राणापानौ नियते ७

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

मथ्यमानात्स्वसंविद्दुग्धस्पंदज्योतिर्भवसि परमादित्य तस्मै नमस्ते १४ हे परमादित्य चिदर्क तस्मै निर्वि
शेषाय तेजःरूपाय नमः यस्त्वं स्थावरादिदेवतान्तानां समस्तेन्द्रियाणां च सर्वेषां सर्वांगेषु भवः आप
कः सकलवपुषां मन्त्रेमिन शाङ्करात्मनिरस्तरूपेऽयं नरात्मा परमानन्दनादात्मा वेद्यान्तरात्मा वे
त्ति श्रीस्वच्छन्दादिदृष्टपर्यष्टकप्रमाता त्रिष्टमवस्था स्वरपि गुरुत्वा योगेन शून्यैरपि निरूपसे यथा
काष्ठेति तिलैरिव तैलमपि युक्तिसूक्ष्मैररणिमथ्यमानानमिश्रैः नरूप्यते तत्काष्ठकवलीकारिज्वलद्रूपतः
याग्नेर्लभ्यते यस्त्वं प्राणाण्वशिव सर्ववाह्मार्गोदयविश्रान्तिपदेषु संविद्भिः योगिभिः नियतैर्यामि
युक्तैः मथ्यमानात् ऊर्ध्वशक्तिनिपातात्स्वात्मस्थः शक्तिनिकेतनात् उद्भवशक्तिसमावेशयोगात् ज्ञा
स्पंदितः स्वप्ना याद्दिष्टयुक्त्या अन्तर्वत्तरंगो दोलनतः प्रशासितमरुद्भ्रामिकात् रूपज्योतिः
भवसि स्वप्रकाशचिद्रूपः स्फुरसि ग्रथपर्यायेण प्राणापानौ ऊर्ध्वाधरारणिरूपौ योगिग्रयन्तो
मेथ्यन्तकाष्ठं १५ स्तोता स्तव्यः स्तुतिरिति भवान्कर्तृकर्मक्रियात्मा क्रीडत्येकस्त्वयत्तितिविधा
वस्वतंत्रस्तथोहे यन्द्रावशिमप्रणयस्य भगं योपतेनश्रुतयो त्वतो यदन्यत्किमिव वियत्नेयन्कथा
स्यात् १६ हे गोपते चिन्मरीचिचक्रेश्वर भवानेको द्वितीयः स्तोत्रादिरूपतया क्रीडति स्वस्वातंत्र्ये
णतद्रूपतया स्फुरति यत उक्तं मयैव भैरवानुकरणस्तोत्रे स्तोता स्तव्यः स्तुतिरिति यदपि विभिन्नं
न किंचिदस्तीह स्वशासितयथायद्रूपं चिद्रूपतया भवसे तदिति यतो हमिति भवत्कल्पितमेवतत्

सौं० ही० ८ ४

हमितिसंकोचश्यानोमायस्य किंचित्तदात्मैवाहंप्रणयसुभगोप्यर्थनासेवहंवशितनन्मर्वंतथांतस्य
मार्थमेव यतः तत्स्त्रिदात्मनोभ्यतिरिक्तं जगतो किमिवविद्यतेनकिंचिदस्ति यदिवातथापिकिंचि
त्संकल्पते नत्वस्पास्यात् नैवभवेत् चिदात्मतोविनाकस्यचिदपिचेतनाचेति नस्यसंकल्पविकः
ल्पविषयत्वस्याप्ययोगेनगगनकुसुमतोपिनिकृष्टत्वात् इत्यंयुक्तितस्तत्वभेदस्यैववस्तुतिः १५
प्रातीतिकक्रमेणतयद्यपिभेदस्तथापीहं नमाराध्यास्माकमित्याह ॥ नान्तेनान्तःकरणरहिते
विद्यतेस्महियानेतंवात्सतेसकलकरणगोचरत्वादचिन्त्यः ध्यानातीतस्त्वमितितदविनाभक्तियो
गेनलभ्यस्तस्माद्भक्तिं शरणमस्तनामयेत्दृप्रपन्नः १६ यैन्द्रियकत्वानवतोमायाप्रमातृणामः
स्माकेन्द्रियाणांगोचरोभवानचिंत्यत्वात् ध्यानविषयोनभवति इतिदेहादिमितप्रमातृतामज्ञेनो
त्मज्ञस्त्विदर्कभजनात्मकभक्तियोगासंपादनीयत्वात् भगवतोभक्तिमेव शाङ्कस्याराधेशाम
यास्तनमामयेश्रुतिस्ताश्रितः उक्तंचश्रीविज्ञानभैरवे भक्त्युद्रेकाद्विरक्तस्ययाहशीजायतेदृशी
साशक्तिःशांकरीनित्यंभावयेत्तांततःशिवइति १७ हार्दंहेतिप्रथमसुदिनायातमःसंश्रिता
नांसम्बोधेकात्मदत्तुचरतः कर्मयोगाक्रमेण स्वप्रस्त्वाचप्रथयतितरांसत्वमेवप्रपन्नानिर्वाणे
यत्रज्ञातिशमितनितेर्कभक्तिस्तयैव १८ हेप्रर्कतवभक्तिःप्रपन्नासमाश्रितासतीशमितंशांत
रागादिकलंकानांनिर्वाणायमोक्षायप्रजति जीवस्त्विवनाभिमतक्रियेचरते चयीयथासापि ८

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

हिकाख्यकर्मणा विहृत्याऽवष्टीयमानाय श्यन्तविदां सुपर्वणो हेतुः तथा चैषां श्रयमनुदिनास्व
न्निमिषितमात्राहार्दप्रकाशानन्दात्मस्वरूपे नमःस्वरभेदाख्यातिरूपमाणवमले सेव्यमानां भ
क्तिभाजां हेतिनाशयति तस्तु समस्तप्रकाशरूपे इकारात्मकाश्यात् कर्मयोगात्कर्मणः स्वात्मदे
वताविश्रान्तिफलशारीरकर्मानुष्ठानेन कार्ममलरूपं तज्जोहति तथा सद्गुरुमुखस्तापविशीलने
न स्वीकृता सततोभावः सर्वप्रकाशेकरूपतत्त्वमेव प्रकाशमाने सर्वत्र प्रथयतितरां तत्त्वपुरुष
न्मायीयमलात्मभिन्नवेद्यप्रथात्मतत्त्वप्रथापि प्रथयत्विदां तत्त्विष्टानां सततं प्रथयति ९ तामा
यच्छियमिव सर्वहे कामधेनुं प्रवासे धान्तिभांति प्रभुनिमिव वनेयोजनेषु वत्स नाडिं नावेचा स्मितं
धर्मविषयग्राहसंसारसिन्धौ गाढे यन्ते परमममं तं तं यत्नपरीतं नचोक्तं १८ तां भक्तिमाश्रित्य वि
दर्कस्यते संबन्धिपरममस्तुं तं परं शास्त्रेथा मया रक्षेयं समाधिशेये घनशैशिरग्रीष्मवात्याक
थामेवेल सर्वपानुशीतं तं तत्त्वं न भवति श्यपित्वमोहसाहप्रकाशशाद्भादतृन्दः स्तनी बोमात्म
कीहृशीनां स्वहृहेरूपेरवेश्मति श्रियमिव संपूर्णभोगाप्रदत्वात् प्रवासेऽतिकष्टेऽपि देशे कामधेनु
मिव चिंतितमात्राभीष्टफलप्रदत्वात् धान्ते गाढतमसि भातिमिव पूर्णापथ्यहितत्वात् वने
गहनपर्वतादौ भूतिमिव विश्रान्तिहेतुत्वात् योजने परशिवात्मैक्यावेशबलनाडिं स्वर्णम
णोयपरमोपायत्वात् विषमविषयग्राहाभीषणजलचरायत्तनाहृशे संसारसमुद्रे नाव

सो॰ टी॰ ५

मित्वेनारकनवात १८ अशेषीषामखिलजगतः कारणैर्नो मयूखैः सर्गादावेसृजसिभगवन्नक्रा
सहृष्टिक्रमेण तावेवांतर्विभुवतिसमौ त्वकृतासात्मवक्त्रौ द्वावयस्तेनयसिपुनरायन्तक्रमेभ
क्तिभाजौ १९ हेभगवन्नशेषविलसद्बाह्यसन्नीलसुखादेर्ग्राह्यरूपस्यांशस्य च ग्राहकरूपस्य
देहादेर्जीवात्मनो यावन्तीषीमौ सर्वबाह्यवाह्यीप्राणापानस्वप्रकाशनावहेतत्वात् कारणे नो
प्रसिद्धत्वात् प्रविविक्तात्मसर्गोक्षानसमये एव स्वाभासनविमर्शात्मस्रष्टादौ तन्निर्मितेवक्त्रा
सहृष्टिक्रमेण द्वादशषोडशकलाकलनपर्यायतो मयूखैः स्रष्टादिदेवात्मनिजमरीचिविभि
सृजसिपुनरुपसंहरसि मिमीषे तावेव च भक्तिभाजां से तर्विभुवतिसमयस्य तन्त्रात्मसमानसम
त्वयानेकंभकं समौ सोमसूर्यकलात्मानौ संहर्षमिश्रितौ समैतौ आत्मवक्त्रौ उदानवक्त्रौ
नकृतौ मुक्तये शिवात्मभेदपृथग्रूपे एवादि मलत्रयस्पृष्टोपलक्षितनशिवाद्वैत प्रामये द्वा
वपियुगपत्क्रमे मयूखैरेवास्तनयसि विश्वात्मकध्यानव्याप्तिमाविशणतान्तक्रियात्म
परागन्तीषाम रूपस्यात्ममयो से णाद्ययसि १९ स्थूलत्वेप्रकृतिगहने नैव लक्षाण्यनेते स्थूल
त्वेवान्तदपिसदसद्वाक्रमावादचिंत्यं ध्यायामीत्यं कथमविदितं त्वामनाद्यन्तमेतत्स्या
दकं प्रणयिनिमयस्यात्मनैव प्रसीद २० हे अर्क तेनत्वस्थूलत्वे विश्वव्यापकत्वे प्रकृत्यागह
नानैवलक्षयितेषाकं यस्मादनेन तदिकृकालाकारैरनवच्छिन्नं सूक्ष्मत्वमपिवाणोरणीया

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

निमित्तत्वाख्यानाद सदव्याकृतत्वमात्मापरप्रमात्मात्मयत्तदपि सदसद्रूपत्वात् भावान् भावाभाव
रूपत्वेनाप्रतीतेरचिंत्यम् तदिद्रूपमनाद्यंतत्वाद विदितं लोकयमेतः स्वांते चिंतयामि न।
कथंचित् तस्मात् मयि प्राणप्राणे तत्त्वार्थेनावहिते स्वयमेव प्रसीद प्रशासितदेहादिप्र
तताभिमानकालघ्यः प्रस्फुर २ यत्तद्धेयं किमपि परमेशाद्भुतत्वेन मेनस्तत्स्वप्नकिंचिन्यामि
प्रशोनैर्लीलातिमात्राः कलाः वि प्रमेति न प्रणव प्रवाबिंदुनादादितं सख्य ब्रह्मलोऽस्मरति कर
णत्वं जितं वाचकं ते २ यत्किमपि सामान्यं तद्देतरिगेतर्गते लोन वक्षि प्रकाशात्मकमिपदेश
भूतत्वमिति शास्त्रे शब्दात्मके सर्वशास्त्रोहं सः प्रकीर्तितं इति श्रीस्वच्छंदादिशासनाहत भट्टार।
कत्वरूपं परमसितिसवोत्कृष्टं यदुक्तं श्रीकालोत्तरे नादाख्यं यत्परं बीजमिति वेद्यमिति सब्र
कटस्फुरत्कात्मकमादनयद्भवनीयेनत्वविदिक्रियाकर्मात्मकम् यदुक्तं श्रीस्वच्छंदे य।
स्वरूपं शरीरं वा नास्ति वर्णः क्रियास्तथा स कथं वक्ष्यते सूक्ष्मो ग्राह्यो नित्यमव्ययः इति ॥
श्रीभर्गशिखायामपि नैष वर्णो न वा शब्दो न चार्थो वा कलात्मकः केवलः परमात्मा
देवी वा नित्योदितो रविः नास्तमेति न चोदेति न शांतो न विकारवान् सर्वभूतांतर।

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

सां॰ टी॰ ९ 10

वरो भाउर्भर्गो इति स्फुरत इति मदेतत्परं ब्रह्मात्मशक्तिमद्रूपम् सद्युक्तिं तिग्मिषु इति
गैतत्स्यादिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्फुरत इति स्थित्या शक्यात्मब्रह्मप्रकाशरूपतो॰
जितूत विस्फुरमाणयास्मि अकारोकारमकारादिमात्रारूपाः कालाः विमर्शशक्तीः श॰
नैः शनैः क्रमेणलाति वटस्याति इत्थं शक्तिसम्विदर्कवभासितशब्दब्रह्मभिन्नो प्रणव॰
वपुषोंकारात्मना अव्यक्तेन पश्यंती वाक्प्रथानेन रूपेण नेतव्यक्तेन मध्यमादिभूमि
कास्पृशा प्रणवः सर्ववेदेष्विन्या स्थित्या कोडीकृताशेषवाच्यवाचकस्फारम् शब्द॰
ब्रह्मास्मरति स्वयंप्रवर्त्ततेनभ्रमार्यते कीदृशिवं इ नादाभ्यास समस्तवेदाभेदि वेदतस॰
मस्तवाचकाभेदिपरामर्शरूपाभ्यामुदितम् सर्वोत्कृष्टयाराना रूपं स्फकयेम॰
मस्मरति अथायामिकीं युक्तिं स्मारयेति करणेन दिव्यकरणं वेधेन नतजि॰
ह्वामूलमध्यादिना व्यंजिते प्रकटीकृतम् यदुक्तं श्रीस्वच्छे दिव्यंतकरणेक्षा॰
त्वातत्वस्यो अस्मारणं जर्वित्यादि यमेतदूक्ष्म ब्रह्म नत्वशक्तिस्वरूपामर्शनसर्वे॰
नैवते वाचके तत्स्वरूपामर्शकम् २१ प्रातः संध्यारुणकिरणभास्वदन्द्मयेरा ९

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

न्तःसंयन्मध्ये वापि ज्वलदिव यन्त्रः शुक्लाभा सात्त्विके वा सायं सामास्तमितकिर
णं यत्तमोला सितरूपं साक्तः सर्गस्थितिलयविधायकं ॥ इति स्तेत्रयीव २२
हे भगवत्स्मिदर्क श्रक्तः सार्वजनीनस्य प्राणादिनस्य सर्गस्थितिलयविधौ ने
संबंधिनी सा ॥ इति कोशीकृता शेषस्पृष्टादिस्तत्र्यो व्याप्तशक्तिर्विजृंभत इत्य
र्थः कास्ताइत्याह प्रातः हृदन्मेषात्मनिश्चमाने गुणीभूतप्राणापानवृत्तिः शि
वशक्तिसंघेदात्मायासंध्या तत्रयेकिरणाग्र उन्मिषन्ते वैचित्र्याहीनाः शरीरा
द्यदयमस्वरादिप्रकाशास्तास्ताजने यदेतत्त एव राजसं विस्वरातातं विस्वग्रस
रासह्रवर्णं चरुक्ष्मयम यस्मपरयामाः मर्शनात्मास्तनितम्म मध्येमध्येथा।
न्त्रियन्त्रः चिद्देवतास्पृष्टात्मक्रियाशक्तिप्रथाने दैनं यत्तमोषादिवज्ज्वलन्त
ज्ञादात्मसोमव्याप्तुन्मज्जनात् कुशुक्लाभाः प्रमलमात्मा ॥ भाः स्वरूपं सात्त्विके॥

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

सो॰ टी॰ ११

वस्तंभावः स्वत्वेप्रकाशमानत्वे नस्थितेसंपादकं स्वप्रकाशावेशेन विश्वप्र
काशकमित्यर्थः सायमर्धतनार्थैः स्तमितकिरणेगालितशाणाद्विसंस्कार।
तयाम्यशांतसितोज्वलितमरीचिविनिचयमतस्मनिः संस्कारद्वैताद्वैतकलना।
तदपेतयैव तमोवस्तविश्रांत्यैकरसत्वात्मामपतत्रिविधंस्थलसूक्ष्मपरस्वरूपंयह्ना
स्विद्ध्यासिसातवाक्त्रिस्त्रयीवजयन्तःसामनीवतथाहि प्रातरर्कदेवतास्तस्मिश।
यानासामवेदप्रयानेतेतिश्रुतिद्विनेस्थितिः २२ येपातालादयिशविनगाद्धी
पलोकाथिबीजस्थे दोभूतस्वरमवनदतसमसमस्तिंप्रयताः येचैकास्वेत्रि
रवयववाग्भावमात्राधिरूढम् तेनामेवस्वरगुणकलावर्जितयोत्य।
नस्वम ॥ ॥

११

अतलादीनि सप्त पातालानि द्वीपाद्याः सप्त उदधयः गंगाद्याः सप्त सप्त नद्यः महेन्द्राद्याः सप्त पर्वताः जं
बूद्वीपादीनि सप्त द्वीपानि भूराद्याः सप्त लोकाः मोहो मदश्च गर्वश्च विषादः क्रोध एव च भयं हर्षगणं चै
व देहे सप्त धातवः सप्तताऽऽधयः मोहाद्याः सप्त आधयः यवादीनि सप्त बीजानि गायत्र्यादीनि सप्त
छंदांसि भूताः प्राणाः एतत् दामर्षितात् इदं दिक्षु सप्त पंचरूपाये षड्जाद्याः सप्त स्वराः सप्त विश्व
ये षां ते तन्त्रावाचस्तानेवार्थानवदंतो यथनंतः सप्तसप्तयो मनोबुद्धीन्द्रियात्मनोऽप्यायस्थ्यत्वाद
र्पितां प्रयत्नाः ये चान्ये वयवा वाक् वपपत्तीनस्पः भावः सत्तानन्माऽऽत्मापि रूपं सप्तयामो।
निवत्यमर्पत्या सर्वोपरिमार्शितं अतस्त्वप्रकाशं चतोऽतुष्यायो प्रपन्नाऽभये पितेत्वामेवाऽन्यत्
चिदकं परं ब्रह्मयान्तिन्वदेकमर्वं मोपूर्वंतिकीदृशं स्वरैः षड्जादिभिः गुणैः सत्वादिभिः कला
भिः काद्याभिः वर्जितं निरुपाधिप्रकाशानन्दघनं त्वां प्रेप्सूनाम नानात्वप्राप्तिहेतवः इति विरो
धाभासः २३ दिव्यज्योतिः सलिलपवनैः पूरयित्वा त्रिलोकी मेकीभूतं उनरपि च ततस्तावदमा
दायतोभिः अंतर्लीनो विश्राम्येवसर्वाउत्कृतः हृदयस्थेनं तत्र प्राणास्त्वामितिजगातां प्रपणष्टहृदय
आत्मा २४ हे भगवन् त्वं ज्योतिः सलिलपवनैः चित्तकाशाकरं प्रविशाश्चांतास्तप्राणमा
हारिस्त्रिलोकीं जागरस्वप्नसुषुप्तत्रयीं पूरयित्वा तस्यामेव त्रिलोक्यामेकीभूतं सामरस्यं प्रा
प्तं दिव्यं सारं तुर्यानंदघनं गोभिरवत् तत्रैर्मरीचिभिः उनरितिपुनः उनरादाय च मत्वा तृप्तः अंत

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

सा॰ रिति अंतर्मुखेपदेलीनोवस्थांपरांभूमिंविशामि तन्मयतयास्फुरामिउक्तंतस्याः नंदनाविषयं
पं॰ वा॰ वेद्यजातंस्वयमेवायातीभयतद्रूपतयास्फुरामितस्यांनप्राणापानवास्थितिर्हितस्त्वेमवक्लत्वन्य
टी॰ किंचिदिति अनयायुक्तासर्व्याः प्राणात्मदात्माचकथ्यमे यदाहश्रुतिः अहमन्नमहमन्नदेहेना
१२ दश्लोतिबोधेपिसर्व्योभूर्भुवस्वस्वर्यांज्योतिः सलिलयवैतत्र तत्रसमयेप्राप्तूर्यसमरसीभू
तंदिव्यंत्रिलोकांरक्तद्रूपंसारराणिभाभिः श्रीकादावादायप्रभवणिमिमिमंतत्तापनयुक्तालीनः
सन्नुविशाति उक्तंतस्मान्नमोक्षदाख्येप्राणावस्थितिर्हेतुंजनयाति ततः सपवानदीनमनादश्च २४
अवनेघोमोप्रकाति उक्तबोर्बिंदुनादौचानितेषां प्राणापानावपिदिननिषोयेचसतान्तर्वेदे धर्मा
धर्मौसदृउभयंयोंतरावेशयोगी वर्ततामन्तपरतमातिनिर्गुणांतांविशोत्तः २५ योयोगीति
नोसततवाहिनोप्राणापानावेव कवन्नाप्यायनेहततात अग्नीषोमोत्तानाक्रियाशक्तिप्रा
यान्यात्महातिउक्तंघोवेदनाविमर्शात्मकौबिंदुनादौप्रसराविश्रांतिपदत्वाद्दिनानिशाविका
सस्संकोचनिमित्तत्वात्तत्पान्तेतदूर्ध्वाधोगतिकारणत्वाद्धर्माधर्मौबाणावांमत्तासत्तयाल्प
कत्वात्तदप्रसउभयं अंतरदानयाविशावेशपविलाप्यात्मनिविज्ञाननिवर्तेतावातिष्ठेतसत्वा
निर्गुणंसत्वादिगुणातीतंपरमानित्यंविशत्येव २६ गर्भाधानप्रसववदिपयेसत्तयोर्बिंदुभासा
सापत्येनाभिमतखेमेवाक्रांतयोर्मध्यसंस्थः घावाष्टथ्योर्वदनकमलेगोमुखेबोधयित्वा

पर्यायेणापिबसि भगवत्षट्पदस्वादलोलः २५ हे भगवन् विज्ञानो यावापृथ्व्योः सर्वदादृशो
तान्तोः तद्वित्तदेहभूम्यो कांतयोः निजविज्ञानेन वरमणीयेना प्राप्यतयोर्वक्त्रकमले
षात्किनलिने योग्यैः अनन्तैर्मरीचिभिः बोधयित्वा विकासयन् स्वासाम्यगतानंदास्वा
दनलंपटः सन् पर्यायेन विविधैर्नमेषक्रमैः आपिबसि चमत्करुषे कीदृशो मध्यसंस्थः
अग्नीषोमयामादिरूपः किमर्थं गर्भे स्वांतर्यद्भाधानं प्रत्येयोर्थादि स्थस्य मम वस्तुदावि
त्येन भासनं तद्विधानार्थं कीदृशयोः द्यावापृथिव्योः विसृजन्यप्रमातरिसत्तयो कालेद्दलि
तमेतस्थायित्तत्वं कर्त्तृतामयं आविद्रूपस्य स्वरूपादेर्मितं त्रुणातया स्थितास्थितमिति नीत्वा
स्वरूपप्रदानतायैश्वर्येणातिमाजितपारमार्थिकस्वरूपयोरभिमुखावावस्थितयोः काव्येसु
तयोः सामस्येन परस्परप्रतियोगतया वाभिमुखवेदिकृत्वा उभयानन्दशालित्वादभिमुख्यमा
श्रितेत्यर्थः बाह्योप्यर्को द्यावापृथिव्योः रात्रौ इंदुभासा समतयोः मीलितस्वरूपयोः अभि
मुखावस्थितयोर्मध्यगोभिः वदननलिने विकासयन् दीपविचित्ररसास्वादलेलः आपि
बतिभोमांतरिक्षान्तरस्मात् गर्भाधानाय ग्रीष्मादौ कर्षणपादिनिजरश्मयंतर्निवेशना
य प्रावृड्वादौ च प्रसवाय वर्षणपादिमरीचिविसर्गतो नानौषध्युत्पत्त्यै स्वसाधात्म्येना
भिमुखावयोः सतयोर्विंदुभासोः पल्लवितयोः कर्षणाञ्चितयोः कांतयोः मध्यसंस्थः नाथ

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

कालस्याग्नेरुद्रैः नैऋपेक्षैः पर्यायेणाग्रयापह्नाय यन्नालोचनपरिबृंहणपुरःसरमभिन्नो विधायवर्क
सवाः स्तनलंपटो गर्भस्याथानश्च सवनिमित्तस्यापि वनिरतयेत्यर्थं परिबृंहणनो निःश्वेषालंकारःश्लेष
र्धनिसंस्तिष्ठिम २९ सोमं पूर्णास्तमिव वर्हतेजसा साथ यन्निनातेनानलस्य वाजगान्तर्पणे वैश्वदे
वं ग्रासमात्रसंविच्छमिवबिन्नकलाशेषमस्तनल्ब लोंज्ञेनेरहृपमिति विश्वात्मयोगं करोषि ॥
हेचिद्धर्कस्त्रालंध्यावस्थितशाक्तब्रह्मोपलब्धितसोऽहं स्यश्चेन विनिधाराम्तूलमाया शान्ते रवतष्ट
यस्यमयो रहहे स्वात्मयागं करोषि किं कृत्वा सोमं पूर्णादिपंचदशकात्ममेघतेजसा निजरश्मि
विस्फारणेन पूर्णास्तंतेच कृमिवसाथ यन्निनापकैकवगतत्वेपि षोड्ढविंशतत्वरूपतेति कृत्वा विश्वे
त्मनिजशाक्तास्तनाभासमयं स्वसन्निविष्टं विधाय यश्चानलउदानवह्निः सर्वं ग्रासपायो यस्य ब्र
ह्मादिखिनांतकारणाधिष्ठितत्वादिशिवतत्वांताः ध्रुविस्फारस्य यस्य जगतस्तस्य तर्पणं यत्ना
देववैश्वदेवं याग तेन सोमेन वर्हणं विधाय तस्य सोमस्य कलाशेषं जगत्तर्पणे पञ्चकला
पंचदशावशिष्टमर्धनमर्याख्यामावस्यासंवेधि ग्रासमात्र कलारूपं विद्धमिव कवलिताशेष
संस्कारकलमि वास्तनू स्तनंत वेद रूपेणैक्यधामोऽशधायाश्च नः पिवतीति वसरा सर्वे दश पंचप
राः कलाः अमा शेषं गृहीतस्य सामावास्या विश्वतर्पणीति श्रीकालिकाक्रमादिष्टनीत्या विश्वदे
वतापरमार्थे स्वात्मनि चमत्कुर्वन् कीदृशं रहपमिति विश्वोपि हि पूर्णास्तं तकलं ग्रासमात्रस

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

वरं प्रसाद्यतेनाविनष्टस्वात्वसर्वज्ञता न तर्पणं वै सर्वेवं च कृतान्तक्षेषमसमतन्त्रस्वात्मदेवतायां गोक
रोति चाहोपि स्फुरद्यःस्वरश्मिमत्तापप्रद्राविततेजःसकलायं वदशकेनदेवर्षिनराममजगत्तर्पणं
विधाय प्रसाद्यकलाचमत्कारणमत्वस्वात्मयायोव्रजतोऽस्यां न विधत्ते २७ कृत्वा नक्तंदिनमि
वजगद्बीजमाविकिंकेयन्तं वैवान्तर्दिनकरकरग्रामसमन्वतोलये देवेयैयक्रमपरिगतैमातु
वेचात्मसत्करुवन्करुवन्कलयसि जगत्पंचधावर्तनाभिः २८ हे दिनकरविसादयकारिदिवस
संपादकविज्ञानोज्जगतत्सहाशिवोमस्य यदीजमारंभावसानयोः कस्याय पर्वीकारणं श्रीस्व
च्छंदादिष्टवितनयपरार्थात्मकालरूपमहोरात्रं तत्कृत्वाभासमतत्रैवान्तर्गतःकलादिहित्य
सामग्र्याधरूपस्य बीजमायीयमहोरात्रं तदेतदपि प्रव्यक्तिकं शाकृते तदेतदपि प्राप्से न शपि
दैवेतत्राणिपिग्रंथ्येतसंवेधि नत्राणिमात्रपंक्रमणात्मसत्यं करुवन्निवर्वे विधस्रहस्ये गभासया
त्रिवजगद्दिसंपंचधावर्तनाभिर्विचित्रज्ञानगरादिदशापंचकपरावर्तनैः कलयसि संस्कारगो
लनेन ग्रेतरवस्थितबहिः क्षिपसि निर्भेमेषेनिर्मितं च कलयसि इदमित्थं मिदमि इदमिति सं
ख्यानेन स्थापयसि स्थापितमपि कलयसि ग्रेतरवस्थितं हसि संहृतमपि कलयसि संस्कारगा
लनेन विसर्शसि विसष्टमपि क- लयसि स्वात्माभेदेन ज्ञाने सिद्धकाशेकात्यमापादयसि
तथा पुनरपि स्वरूपात्कालयासि नवं नवं उल्लासयसि इत्येवं सर्गस्थितिसंहृति विलापनस्वाते

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

सो॰ टी॰ ५ 15

कामासनपरस्याद्धास्यसमस्तिरस्यैवं सर्गस्थितिसंहृतिविलापनस्वापरस्परोदोलनेलीलाकं।
नेकरोषिग्रग्रस्यामृत्रीस्वभावत्वाद्धि ... यौजे यल्पमल्पमिति वीप्सायामयमाशयः यद्यस्य यावद
होरात्रं तत्तदीयेशाणवासेनदेशांशिकास्वपिवाश्रीस्वच्छंदादिष्टमासोदयाद्युक्तहोदयोतस्व।
किरयायोमिताज्ञान्ययेतयानिपविमिन सर्वमाभासयति भगवान् तत्राप्यंतर्विशेषकालस्यप्रथना
स्तदाशिवांतकालनामस्तेषां स्वभासयतीरिधाभासमानो यं कालो न वस्तुवास्तवं किंचित
त्वेस्थित्यत एवं कर्ववित्रिवेति वशाहेनायमेवार्थः स्पष्टः वस्तुतएतावद्धि स्वोदयावस्थानवि
लापनात्मकमपरमेसरस्यैव स्फुरति ननु चिदेकवपुषस्तत्तो निर्विकल्पके किमस्त्यस्तिश्रूयते च मानुषा
हस्त्रिणां वावतं रात्रिःहतं वायनेदिने पितृणां तस्ट्होरात्रमेनेनाद्येते सर्ववत् एवं देवस्वहो
रात्र इति यच्च हदैवं पित्र्यं प्रथुतकेनत्वेन संबन्धहोरात्रं तेयं तेषांसुकृतमस्य हृद्योहिसः किं
व कल्पो ब्रह्मदिने शोकं च न युगसहस्रकं षट्त्रिंशत्सहस्राणि ब्रह्मणः प्रलयोद्भवः अब्र
कस्यैव हृदेव दिने राविमतावती प्राथानिकपरार्थेन दशधागुणितेन मायसंहृतसर्व
पुनस्स्वैवस्रजेजगदिति तथाशक्तिकालपरार्थस्यकहेयातगुणितेन सत्यरनाश्चितस्य देवस्य दि
नमेतान्यकीर्तिनमित्येव माहित्येकचणाणवारेचहिकोदयात्प्रभृति षष्ठ्याशोदयांतं वित्तने
तत्रादिष्टं ग्रंथगौरवभयान्न दर्शितेयवमहोरात्रक्रमेतेन जगादि परिवर्तकत्वे भगवतउक्ते २०

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

येनद्योरात्रशशमेद्रूपमस्ते लोकोत्तरणंप्रवेशाह ॥ तत्रालोकेतत्पनसदिने येपरे शंसश्रुद्धा येवाविता
पशामरतनी योगानिद्रामुपेताः नेहोरात्रोपरमपरमानंदसंख्यास्तसौरे भिन्नाज्योतिः परमपरमे
योजि निर्वाणसंज्ञा २९ हेनपनमहाप्रकाशात्रूपये योगिनस्तत्रालोकामनिशाभने नित्यो॥
दितेः नस्तमिते दिनेपारमार्थिके सर्वदशानुस्यूते सर्वतोमुखे चित्प्रकाशे समस्यक्रुगणायामार्थ
ःयासेविना विमर्शप्रकाविशद्धप्रबुद्धाः चलितान्त्यातिताभिस्ताः येवान्येचितोपशामएवसर्व
बाह्याभासनिवृत्तिहेतत्वादजनीतस्यां योगानिद्रामुपेताः प्रशामिताविकल्पसविकल्पप्रकाशै
कमापन्नाः उभयेपि ते प्रागवर्णितसमस्ताहोरात्रोपरमपदवपरमानंदरूपाः संख्याः निमज्ज
णपानव्याप्तिशिवसामरस्यभवः सर्वतोदिक्कागदिताः तामसैरसितिशणीयमपव स्मिति
स्थलेज्योतिः संकुचितप्रकाशाभिन्नानिःसंस्कारं विलाप्यपरं निर्वाणमार्गयोनिस्वरूपं प्रा
कंथामात्रिश्चंते २९ नकेवलं चिद्रोकालकलनामकालकलितस्वरूपसमापनिदर्शय
सियावज्जगद्दर्शापायावपीत्याह आब्रह्मदेनवमिवजगज्जंगमस्थावरान्ते सर्वे सर्वे विस्ज
सिद्वेगोभिकदिक्सोमैः दीप्तैः प्रत्याहरसिलघनेतघयाशेनिभृयः सर्गान्तादौ प्रकटविम
वादर्शायत्रप्रमिलीला ॥ ३॰ आब्रह्मः आब्रह्मःणा का इपादाब्रह्मनिजंपरमा क्रमरूपं वर्जयित्वा इदंस
र्वसदाशिवादितिर्यतंजंगमस्थावरैनौभावायस्यताहकुरदयान्तसर्वोप्रयमेकोमेघात्मा

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

सो॰
टी॰
१५
15

निपाति सर्गो भूयो भूय उद्रिक्तो मेः स्फीत पाकास्ते तेर्गोभिः मरीचिभिर्विसृजसि प्रत्यानीभूतं तिर
रश्मि रूपं प्रकटयसि भूयो दीमे रश्मिप्रयाने र्गोभिः स्तज्जगत्तत्त्वथा योनि प्रस्ताहरसि स्वस्वात्मा॰
वभासितत्तत्कारणानि वेशाप्त्रः सर्वं लयेस्व चिदेकाभासनात्मनि संहारे प्रतीपं प्रत्याहरसि चि
दैकमयमेव करोषि कुर्वन्सर्गस्य स्रष्टेरादौ ग्रेते प्रकटप्रभवोस्फुरस्माहृत्स्योरश्मिलीलां प्रक
टयन् निजमरीचिविलासं प्राभासयन् ३॰ स्थित्वा निःसीमपवित्रभवितं ब्रह्मतेजः प्रकाशं रूपं
सर्गस्थितिलयस्त्रवा सर्वभूतेष्वमध्ये ॥ येनेवासिष्ठवस्त्रगुरुणा यः पुरोद्दः प्रकृत्या प्रत्तेसो
जगाति भवतादर्शितः स्वात्मनात्मा ॥ ३॰ हे भगवन् यः प्रकृत्या स्वभावेन परोदाः स्मेषामात्र
त्माः सोजगाति सर्वभूतेष्वमध्ये भवतांने वासिष्ठ उपाद्देष्ट्रपात्मनेव प्रत्यादादर्शितः स्वप्रकाश
तया प्रकटीकृतः किं कृत्वा निःसीमपवित्रं सत्तापरिहृत्य उचितं विदानेदत्त्वं रूपं स्थित्वा देहा
दिनिमज्जने नोत्मरने विधायकीदृग्रूपं ब्रह्मतेजः प्रकाशं हृद्गताहे हृक नात्म ब्रह्महे तदादि॰
हित्वा तेजोयुप्सतां हशाः प्रकाशः प्रथायस्य कीदृशेन भवता सर्गस्थितिलयस्त्रवाजननादि
सूत्रेण दर्शितो वासिष्ठशिष्यश्रेष्ठाभनेन दृष्ठेन गुरुणात्मा ॰ इत्यौते चिन्मयी सत्ता प्रकटी
क्रियते तथा वयांतः परमात्मतया विद्दिश्वतेजो विश्वरूपतया स्वयमात्मा प्रकटी क्रियते ३॰
लोकाः सर्वे वपुषि नियतं ते स्थितास्त्वेव तेषामेकैकस्मिन्नगापदरासो विश्वहेतो गुणीव रश्मे ५

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

भूतं भवति भगवन्नेतदस्यास्ति सत्यं किंतत्त्वं त्वं परमपुरुषोऽहं प्रकृतिरेव चान्तः ३२ हे भगवन् परानंदात्मका
स्वातंत्र्यशक्तिस्वरूपपरावाग्लिङ्गितमूर्ते तेन तव विश्वदेहेनाशेषकारणस्य वपुषि प्रकाशानंदघनेश्व
रूपे सर्वे लोकाः लोक्यमानाः पदार्थाः लोकयितारश्च ये इह देवतारूपाः प्रमातारः स्थिताः न चिदात्मि
कां सत्तां विना हि कथमेतेन तेन विश्वदेहेनोऽदियुः तेषां च लोकानां सर्वेषां नियमैकैकस्मिन् वपुषि ते
विना हि पुराणकर्मणैव स्थितोऽन्यथा वेतनत्वकाशात्मतां विना हि कथं प्रकाशेरन् अत एव त्वं सत्वादि
गुणहीनोऽपि विश्वात्मता भासयुणाक्कुणीवाभासि इत्थमुपवर्णिते विश्वात्मनि भवति स्थितिः सत्यम
स्ति नान्यः किं तव मेवंभूतः परमः पुरुषः कः परिपूर्णः सार्वज्ञ्यादिधर्मः अहमिति तथैव देहादि
पुर्याष्टकं तत्र त्वत्प्रभावः प्रकृत्यात्मनायामहात्म्याद्देतोस्तस्य देहादिषु प्रमातृतानिमज्जनेनाऽन्ततोऽप्र
शामयत्वा निजस्वात्मसमावेशो न ज्ञातोऽस्मि मोऽन्ततः पर्यायेऽके भवति ३३ संकेच्छाद्यखिलकरण
प्राणवान्योऽवेरणा संयन्नामेन दक्षिनवनाजन्म चेदेशारणे मनेचास्तं जिगमिषुशनैः पुण्यपा
पद्धयतञ्ज्ञक्रिम्नद्वैतवचरणयोरन्ययानीभवेत्तो ॥ इत्यमन्तस्यापिमेतदभिनवनान चिदात्मवदा
भिन्नात्मपरहतनत्यरामर्शात्मस्त्वत्तिवशात् संकल्पः स्पन्देच्छा इच्छा संकल्पकारणभूतास्तु तीव
कल्पपरामर्शात्मा ः दिशाहात्मयन्तस्तदऽनंतरं प्रालोचनाय इदमादिप्रहृत्तानि वाग्वर्जानि अ
खिलानि तत्र हृताः सर्वत्रास्तस्त्वपरामर्शात्मयत्नयाव्यापकतेन स्थिता वाणी चेत्येते मम मवरणे

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

परानुग्रहेसाधवो वैष्णवा जाताः तथेदमिति पदसमन्वयमशरणं शरणे साधु अनुग्राहानुग्रहैकपरं से
पते श्रद्धेहि सर्वदशासु चिदर्कपरामर्शपरः परानुग्रहतत्परः स्थितः किं च मत्ये स्वात्मभावेनैव परा
मृतयेयत्तुएणपापहृद्धंसहताः स्वकृतेजाते सर्वं तदिति श्रुतं तज्ञानाजिते शानेरसैर्जितामिशुद्धिम
विलासे विलीयमाने स्थितेशाकं चित सर्वकर्मणां हि ध्वंसेपि देहारंभिककर्मणां ध्वंसोन्मुखत्वात्ताज्जि
गमिषितार्थः अन्यथेति यदि नैवं स्यात् तत्क्षणेभवस्मरणे योर्भक्ति युद्धेभवेत्तां नैवस्यात्तां यद्यत्केने
दिशिवाखाथो यदा शिवेमिलाषो वै जायते चक्षणोस्तदा तदाशिवाभिमानस्तेजायते तेपरमाणवः
मुक्ताभक्तवेवंतेदीक्षोपासुंवंतियेरोस्तुत इति ३२ सत्यं भूयो जननमरणेन व्ययसनेषुनस्तस्तथाप्य
केनववनीतिफलेननमयाचैतद्दिष्टं त्रैलोक्येशाः शमस्त्वपरः शुएपकायोप्ययोऽनिःसंसारोव्येऽलव
स्वजगतारणाय स्थिरस्थो ॥ हे देव यद्यपि तत्वपदे शुभ्रसमाविष्टशुसेसारदेहत्त सर्ववासनार्द
हात् भूयो जननमरणेन स्तः तथापि वनतिः त्वतति पवफलं यस्तानाहकृद्दस्मे वपश्चिमजन्म
याचे यथाभवस्त्वमशांतस्वमत्का व्यादायिपतन्नागोत्तु तद्दिष्टं अनेनैव तत्तमतिरसाविष्टनप्र
कारेणास्मिन्नेव देहे परः शाम इवसाम्य त्वस्मिन्विश्वमिति व्युत्पत्त्या परः शंकरात्मस्वभावस्त्वजे
यत्स्वमस्वशुभात्मनि त्रैलोक्येशाः प्रभुः न तत्परतेजः अत एव शुएणोदर्शीनस्पर्शादिना परानुग्रा
हीकायोयस्य तादृक् अयोनिरिति निरतोदितविदानैदैकघनः सन् जगतविश्वस्यतारणाय

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

संसाराब्धिमध्ये प्लवइव पोतइव स्थिरासां चिरकालं भूयासं ३४ सोऽहमेतान् नवमस्तत्पथेनेत्यशी
तोऽशुभावं पुंसामप्येवं नवरपिन्नशान्तभाभिः कलाभिः पश्चादंभो विशसि विविधाश्चोष
धीत्वं हृतोऽपि प्रेम्णा स्वं त्रिभुवनमनन्तं जगाम्भिरतार्क ३५ हेशर्क अतो हेतोः नेजमनोसिव
तायोगिकसिद्धशाहाभिधेयत्वं यत्तत्वं सोऽहमेतानमथमेनात्मतत्पथेन प्राण्यापिणमार्गेण
शीतांशुभावपमात्तचेदं हनमेतत्प्राग्रेत्य प्रेयप्रथमेस्वरादीन् सर्वान् प्रमात्मतत्त्व पुंसामि लब्धाव
सर्गातस्वाभाविकविसर्गशक्तिभिः पश्चात् प्रनेतरं प्रेमहत्तिबहिः प्रसरप्रहृतान् सर्ववाह्य
नविशसि स्वात्मनाक्षरितान्करोषि विविधाश्चोषधी विशाशि स्थावरादि सर्वबाह्यभासाव
स्वप्रकाशात्स्फुरितान् विधत्स्वेतन्न नोमेयप्रपंचात्मतयास्फुरितोऽपि त्रिभुवने विश्वमेवेति तदा
भासनविमर्शनपुंस्त्वात्तं हनमेतत्प्रह्लीकृत्य स्वरादीनवशीणासि तर्पयसि बाह्योऽयर्कः ह
हनदीप्तिभिः कलाभिः शक्तिभिः रंभोविशति दक्षिणायनेन आसार्थ तूपतास्वीकरोति
षधीश्वविशति सरमात्करोतिन हृतमेव सदेवधा गाढयाज्ञमेण त्रिभुवनं पुंसत्वं जगाम्भि
त्वमेवदर्शयति ३५ मेदाकांमेनमसि भवतानाथदोषावसाने नान्तलीनामसमतिविषया

सो॰
टी॰
२
17

ध्वनिं शोजहाति तस्मात्संकोचमिति तमसा पद्मिनी वात्मभासा सौरीत्विषा दिनकरवपरं नीयता मासु
बोधं ॥ हे नाथ दिनकरस्वामिन् त्वदर्कतया त्वमसि सूक्ताने मे दाक्रांते निर्मूलनाशो जाते सति
दृश्ये मदीयामनीषिः धीः रागद्वेषादिदोषाणामवसाने जाते पिशुनलीनोः नर्मवलीभूता गाढ
निद्रां नदभेदाख्यां तिं न जहाति तस्माद्दोषावानयास्त्वगमितं तमसा यया नाहं शरणमात्मवासास्व
दीप्याकरणभूतया आशु शुविलेवितमेवपरं बोधयशशो ताख्याति निजस्पोतिरात्मतां नीयतां
शप्यतां सूर्यो देवता यस्याः सौरीति कृत्वा पद्मिनी वनमालिनी वसापि हितया दोषावसाने प्र
भाते तमसि संदाक्रांतेः नलीनाकर्णिकासंश्लिष्टां दलागाढनिद्रां न जहातीति प्रारब्धस्तंत्रा
मितं तमसा स्वात्मभासा वा पद्मीयतस्यो तिषा प्रबोधनीया ३९ येन ग्रासीकृतं सिवजगात्स्मर्त
मासीनदस्तं ध्वांते नीता पुनरपि विभो नटद्वा ग्रासं चितः यत्नेन जंदिनमपि गती शुक्लाकृतिसे
विभक्त्या शानात स्मादेव परिभवे श्चुकं ते मेपि भानो ॥ हे भानो विभो चित्करी विमालिन् येन तम
सौ प्रस्तानेन जगादहे ग्रासीकृतमासीत् तदस्त्वग्रहीतान्य तिग्मस्तं नीता विनाशं तस्याग्रान
चिनेदवनदत्रकं पयैव शुक्लाकृत्सगती विभक्त्युपमाना वसरे प्राणपात भूमिका मवरुस उ
ह्रांते पुनरपि यत्सेवेश्वानि निःसृत्याने सुमाधिरयाशिति नवितरसीतपर्थः यथा वालो भानुः ९
ग्रासीकृतजगानि तिमिरं विनाश्य पुनर्दययवनके दिनेति शादिने विभक्त्य यत्ने शुक्लातीति सेवा

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

यस्माद्यत्नपदं तु रात्मनितमसितमसत्कं पदानिवर्त्तनो मे मम पविश्वभवे सुमनानात्मनि क्लेशोपिचार्त
रक्षितानाभव कीदृशोपरिभवेत् दुःखजैः दुःखंक्लनैकरणे विषपहानादानादिपरिसंवादो यत्र नित्युत्पानस।
मावेशिरसास्वादितेनेमोजर्षिस्तर्थः ३७ स्मृप्तिनः समावेशामवाप्नुवन्तु सुप्तानदेशानिर्भत्सनप
रः समावेशमेकभावं ते प्रार्थयितुमाह ॥ ग्रामं संसारेपवितसदसत्कर्मवेष्याश्रितानांमाधिव्या
धिजन्ममरणतृष्णापिपासार्दितानां मिथ्याज्ञानप्रबलतमसानाथवीकृतानान्वेन स्वाना।
भवकरुणयायत्रयत्रस्थितानां ३८ सत्वपुण्यप्रसन्नयायेयत्रतत्रस्थितानांमितिदेशोकाले
वस्थावैचित्र्यचर्यातासमावेशप्रथनेनरहकः शिवं संदृष्टं ३८ सत्यसत्यसवलितवचसोशो
लज्जाञ्चितानांमतानानामफलसफलप्रार्थनाकातराणां सर्वावस्थास्वखिलविषयाभ्य
स्तकौतूहलानां नेनस्त्राताभवपित्ततयाभोगलोलार्भकानां ३९ भोगेषुविषयसत्केषुलेप
टानांश्रस्माकंमर्भकानांबालानामिवने पित्ततयाजनकत्वेनत्राताभवेति शावकत्वेहित्व।
स्माकेतत्वहस्यामनकः सत्यासत्येषुभयत्वसमं स्खलितेप्रमादिराकचास्यासस्पष्टवर्णेतेप
वेशोवंचैतेशारीरंचअफलासफलाश्चप्रार्थनानयाकातराणामधीराणांयत्नसार्थयमा।
नानामिस्वबोधमन्यतयावदेहेन्त्ररधतिजरानांतकादेत्यहतीनोवाभीमस्त्रिफलभुजगा।
कारकवांरयाशाः यावद्ग्रागाष्ठलगतिसहसाजीवितेलेलिहानास्तावद्भक्ताभयदसदयेश।

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

सो॰
टी॰
१८
18

घेन: प्रसीद ४७ हे भक्ताभयद यावत्त्वदुत्थितामरणावसानोद्दुर्दशा नाशुभः तावन्नोऽस्माकं प्रसी
द देहादिसंस्कारकालुष्यप्रशमनेन निर्मलीभव निर्वृत्यानन्दप्रकाशानन्दघनपरमसमावेशा
मृतरसास्वादस्वविवितानस्माकं यावदयेऽमर्थ्यः सम्पद्यत ४८ विश्वप्राणग्रसनरसनाटोपको
पप्रगल्भे स्फोवक्त्रे दहनतनयनोहासदंष्ट्राकराले यावद्दृष्टा व्रजन्ति न भियापं वरामेषकाय ·
स्तावन्नित्यास्तन्मयत्वेव पाहि नः कौशिकाकान्त ४९ स्फोतोऽन्तकसम्बकेदिष्ट्राया यावदेषकाय
रजिसपुर्यष्टकोदेहो भियाभीमापेवनोऽप्यन्ति न व्रजन्ति तावदेवरवेविदर्कनित्यास्तन्मयाः
नस्तमित्तपरमानन्दैकघनस्वभावेनोऽस्मान् कौशिकान्तव्याख्यानेनत्समावेशप्राप्तिं विना
कौशिकाय नः कादिककादिकप्रस्माकमिति केद नः पाहि निर्वृत्यात्मसमावेशान्त्से पाद
यकीदृक् स्फोवक्त्रे विश्वेषां प्राणग्रसने जीवितभक्षकोऽरसनाटोपो लोलरसनाव्यापारो
यस्य तादृशि कोपप्रगल्भे प्रोत्फेनघोरदहनानि लोचनकानि नयनानि यस्य तादृक् तथो
हासभिः कुटिलाभिः दंष्ट्राभिः करालेभीषणे ५० शाङ्गाशाङ्गाकारविषयदिवववृत्तलेपयन्त्रः सा
मथास्तुः समस्कंदाऽस्यपिवत्तरगात्र इमयेमंडलेव ५१ एवं सर्वस्फुतिमयतनपातु हस्याणुग्रहा
वाहित्रमनः कृपणाकरुणाक्रंदमाकर्णयेम् ५२ हे भगवन्नेतत्व निर्णीजहशासामुवे ·
दात्मकेथामतेनोऽयस्य ताहृशः यत्न्वेदात्मकं शाह्वाकारं वपुः शरीरं विपदिव व्यापकं ·

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

तदपि शास्त्राकारत्वेनेति शास्त्रानाकरोति समस्तशास्त्राश्रयः श्रुतिवर्गाद्युक्तादिसमस्तं हेतोसितेनत्वरा
गाः मंत्रलेषु प्रभापरिविशेषि पितृस्वरवेदमयस्तस्मैव सर्वस्रुतिमयरूपत्वं त्रिरसं संसारविभावकता
स्मकरणकरुणरसप्रधानेश्वममाकेदं तन्नमस्तादप्रार्थनापरं प्रलपितेति श्रद्धीरणानंतरमे
वाकर्णय करुणागास्मदनुत्तिहृत यावथावय थर नाशनास्मस्मरणाशरणागतमपि त्रास
मानादेवैर्विस्मितैर्मितिसिव यशोदर्शयन्तं त्रिलोकां मन्येसोमदत्तनत्रमममानभेहप्राक्ति
स्तुकुलाक्षायानयसिशानकैः सोऽस्त्वप्रमाणप्रमासा थर हे भगवन् विवस्वन् विज्ञानोऽस्म
स्मरणशरणादेवैरपि त्रस्यमानानाशनयांति इत्येवं सितं प्रभृयशः त्रिलोकोदशयन्निव
सोमंत्तत्तनत्रेदेवैरपि त्रस्तसमस्तकलं प्रभुमाणाव्ययमस्थनाऽस्याग्रेशावोसमीरयस्तन्वाप्रात
दीप्याहिलभूतयाः स्माव्ययकलयागोभैतर्यांद्दडिस्तयास्वांश्रुक्ताः क्षायां संहरणस्वसितांको
तिनयसि प्रायरसीति मन्ये ज्ञानानासिप्रवरस्यहंशा दशवारिदियाणि सोमापानपुस्तांतः श्रा
विष्टः षोडशकलानूपात्मामेव वर्णः सर्वबाह्येलासयुक्ता कलाशासितेनदीप्तकलः सन् स
प्रमांगप्रभासां मध्यायामस्कारेणोन्मिषांश्र भाव्यान्तर्याप्रकाशदीप्यामायाश्वेतमवदर्थ।
स्फुरत्क्षाकेर्गभेतर्या हृदिः प्राणादिप्रायात्वनिमेषोन्मिषत्कांतवीर्यभाभिः स्फुरितान।
याप्रुक्ताविदेकचरेनानयसि प्रायपयसिरत्नर्थः वात्यस्त्वस्पष्टः श्रास्ता तन्मयप्रकृतिभवन्तः सो।

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

मो॰ टी॰ १५
19

वनेन हि लोके वाच्येनापरिमितफलं भुक्तिमुक्तिप्रकारं ज्योतिर्मात्रे स्वरति पथमितो जीवितोऽपि
मास्वन्निर्वाणयप्रभवसि सुमतां तेन नैकः समोऽस्त्यः ४४ हे भास्वन् जन्मप्रभृति यत्नेन त्वं न वपरि
मितफलं केन वाच्येन वक्तुं शक्यं इयत्तया परिच्छेदस्याभावात् न यस्मात् भुक्तिमुक्तिप्रकारं भु
क्तिर्विषयभोग एव स्वात्मानंदविश्रान्तिरिह लोके जीवन्मुक्तिव्यवस्थाभिव्यक्तात्मा मुक्तिरेव च चिरसका
रावेशात् तथा भुक्तिर्न च विषयासक्तिरूपतां भुक्तिमुक्तिप्रकार यति सेवकान् तस्मात् सेपास्य
सि जीवितोऽपि निर्वाणवसरेऽपि ज्योतिर्मात्रात्मत्वे सतां स्वरति पथं प्रापितो निर्वाणयप्रभवसि मुक्त
ये युतस्तस्मान्नैकः समः अस्ति सामान्यमहिमासीत्यर्थः ४४ प्रणम्र हरिविदश भजतामयं त्वरोहे फलं त
त्तु सांगुक्तं भवति हि समं कारणे नैव कार्यं प्रत्यक्षत्वं सकलजगतां यन्महत्फलं मे युष्मद्भक्ते
स्तु चित्तमनस्तत्र याचे यथान्यो प्रणम्रत्वे इन्द्रादिदेवतानां यानात् आधारकानां यत्नवीर्य
स्यादि परोहे कालांतरेभाविफलेन युक्तं यतोऽस्य दृश्यमानयोबदः कारणे विनमेव सर्वत्र का
र्यं भवति … तविदर्कः सर्वेषां प्रत्यक्षः स्वप्रकाशः विदर्कस्य प्रकाशात्मतां विना कस्याप्यप्रक
शादिति वक्ष्यते हेतोर्मम निरोदितत्वात्समावेशात् सफलं समचित्तमतो हेतोः तत्फलं याचे
प्रार्थये यथा भूतिमतीषदेवतासन्तोषतामेव याचे तथा निर्गुण्यात् समावेशात्मैव फलं याव
त्तत् मितं किंचित् ४५ ये चारोपयंति … शांतिभयाद्वा के विताप्येव मारुस्त तत्र … सुभगा भो

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

गयोगप्रधानाः भुक्तिमुक्तिकरपि च जगतां यस्य हृषीकेशस्य त्वचनो तस्मान्मोक्षोदस्त न च पृथः कोहि नाम स्व
शाना ४९ येपि च केचित् प्रविमृष्टसमावेशात्मस्त्वत्फलाः भगवान्मे वितस्थिरो रंगं दिशातीत्या
ऽऽः तेन मत्तामस्तु भगवानस्य यतो भोगयोगप्रधाना भोगाय योगाय च शरीरं च वांछति यक्षेषु चैतन्य
नोऽस्त न च पृथः परा तेद प्रकाशक तनाः विद्का दत्तः को नाम भोगमोहयोस्तदा त्रुष्टुहृषीकेश त्वा
त्मन शरीरं परस्य च दाता न किं विपूरणगुण संहितार्थे नितरस्पर्थैः सह षष्ठी समासनिषेधात्तात्प
कान् स्वत्वानां हृषीकेशमित्यत्र षष्ठी ४९ हि ना हि ना गुणचपलता मध्यनेकान्तिजार्थं येकार्थीकृत
मिवमवेत्यैव तं समस्थियार्थं तेषामिच्छामस्य कृतिमहे सर्वेन्द्रियाणां प्रियाणा माहेति तस्मान्मदि
न एते देहिते भ्यः प्रसादे ५० हे दिनयते विज्ञानायैः इंद्रियैः अंतर्बहिष्करणैः गुर्वीचपलतामहू
तीमन वक्षितिं पुनः पुनः प्रहृताम पितथाऽनेकान्विजार्थां विषयविश्रान्त्यात्मकानि नानास्वप्रया
जनानि हितात्म काम भवन्त्येव तन्मे तत्वैभावप्रकाशान्तरविशीलनेन मम प्रियार्थमेव एकार्थी
कृते अभिनिवेशेना स्थिरं तेषां प्रियाणां सर्वेन्द्रियाणां प्रहेतुपकारमिच्छामि तस्मान्माहेतेभ्यः प्र
साद देहि मायीयदेहपरिहारेण निजमरीचिचक्रात्मतां प्रसादेयत्यर्थः ५० किं तन्मामस्वति
व चनेय स्मिन्नाकारकस्त्वं किं वा वाग्भ्यसकलवचसो विश्वसृष्टिपरत्वम् तस्मादङ्केयदपि तदपि
न युतो भक्तियोगात् तस्माभितः वतभगवंस्त्व त्प्रसादेन यन्दे ५८ यापेघानेदोशानिशादिवाघा

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

सां॰
टी॰
२॰
20

तं देवयाने यावाक्रमेपितृपथमयोर्दक्षिणं प्राह्णुआभ्यां तान्यामन्या विषवदभिजिन्मध्यमाक्रान्त॥
न्यायान्याकाविस्त्रक्रुतिप्रकृष्टावेनरामेस्तत्वति ४९ प्रकृतिप्रकृष्टपोवाम दक्षिणवाहो श्रेतरानन्मा॰
मे काचित् प्रसामात्वा यत्वासमस्तसंपन्नयीमे ह्वतिस्थितिरत्नकीहृशी विष्णुंव्यासिमर्हती ति॰
विषुवत् अभिसयतिहेतप्रशनात् सर्वोत्कर्षेणवर्तनशान्यभिजित् सर्वमध्यवर्तिनान्मध्यमास्ता
नेदविश्रांतिसारत्वात् क्रमैः सोमसूर्यादिभिः कार्यैः सूत्या न याहेवप्रीतिकारित्वाहेवयाने ह॰
दोक्षादर्पणांतेयावसमरणत्रूपं शिशिरवसंतग्रीष्मा स्वभावसुन्नरं पंथानस्तनरायणं याम्राणाल्या
ह्निर्विंशतिप्रयच्छति यावायानाख्याह्नित्रिंशीदर्शांतात् हव्यवेशरूपाशाहद्वैकरहेमंतरूपं दक्षि
णं पंथाने दक्षिणायनेभोगप्रदत्वात् क्रमेपितृप्रीतिहेतुत्वात् पितृपथं विशतितिनाभ्यामन्याख्यति
तिकाजीवमुक्तिप्रदाउन्मनाख्याभ्यस्यर्थः षट्त्रिंशादेपुलेनारेगलबडकेहृदः प्रभृतिमकरादिरा
प्रपदयरतिश्रीस्वचक्रे दादिशासेष्वस्ति ४९ स्थिताकिंचिन्मनरवपिवन्मेतव्यंयस्यसमये प्राप्याप
येफवपथमयोत्क्रमप्रहात्मतात्व सयाहृद्धंकिमपिपरमेव्योमसोमाविनभूते गाळेपंनांस्तरपि
स्यानीतांतरात्मह्लभूतः ५० स्वपितृयानीयांतराद्धंयः प्रवेशानिर्णीतदेवपितृमार्गयोगमध्ये च॰
कारान्सर्वबाहनामध्यतर्बह्लभूतः प्रवक्षिनात्मतांगमः नेत्रगाळेयंपरतत्वात्मविदकैरूपः स्या
कीदृशं ता मन्याहिपोसन्याप्रदात् सामरस्याङ्गात्मनः ३ धैर्यउत्कृष्टप्रकाशानेदैकाचने किमपिप

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

रमेश्वरोस्मीति प्रत्युतरविस्वाकाशरूपमेवास्माविनश्चित्यं प्रयोगं तत्प्राणापानसंस्कारं किंकृत्वा तत्त्वलेपि
काख्यारोहद्युपिपासमत्वं कृत्वा विश्वकारणेषु यथाश्रयं उद्घाल्य निर्भिद्य प्रयोगात्मनेतरं अवपदे
प्राप्य समस्तवेद्यविभागशकाशात्मविद्रूपानन्दमासाद्य सेतस्यं यमध्ये इति निरोधिकोर्ध्वशक्ति
नवहृदयान्तर्वीहि प्राणनाद्युत्तरणोपायतया इत्नात्मकरेकमार्गो स्थितत्वाधिकत्वात् किं विन्मतः पि
वत्रिसमनन्तमविकल्पकामनः संस्कारं प्रयामयन् सर्वात्मत्वेन सवित्तविति योवाख्यनःकायव
ख्यारागद्वेषोपशमसमताद्योगमेवाकृतकृत्यः धर्माधर्मात्युत्सन्नरचनामुक्तये युक्तियुक्तो सर्वी
सास्वः स्वतिमिवरवेः स्वप्रशान्ताञ्चकार ५८ स्वयं स्वेतां योगिनः इति श्रीः तथा मोहलम्पाः स
हितः सास्वः भगवदासदेवस्तनरत्वेवं रूपं रवेश्चिवर्के सप्त स्वर्गे प्रशान्तामानन्दविश्रान्तिपदा
मकरोत् स्वप्रतिष्ठामितिवापाठः कीदृशी स्थितिस्वरूपापरस्वरूपविश्रान्त्यात्मनायोगेनयुक्ता
तत्त्वाप्यपि श्रीमितर्थः सतत्पस्य विषयं दर्शयति यः सवित्तविश्वकारणस्य विज्ञानोः सर्वा
त्मत्वे वैसरूपमेव योगमेकत्वमिच्छति वस्तुतोन्योन्यवस्तुनेत्याः स्वात्मयदृशायोगपदेकमिद
कृदृशारोपमिच्छुः स्वीविकीर्षुः नतत्वाकिंचित् कीदृशायोगं सर्वदोषसर्वथायोः रागाद्युपरोक्त
पदेशुसंसक्तियासमतासाम्यं तद्रूपं केनवाख्यनःकायसहितयावुद्ध्यावावास्तुतिभिः मन
सातत्सयाननःकायेनकायप्रयत्नेन निमज्जनात्मकप्रणामेनवुद्ध्यावुद्ध्याध्यवसायेनकि

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

सां॰
टी॰
२१
21

मर्थं इत्यों स्तुतिमकरोदित्याह धर्माधर्माभ्यां यद्भ्रमनेश्वर्यादस्तुत्वस्य जगमस्य देव रशना वेथनर॰
ज्ञस्त्वस्याशुकंरोयत्नस्तोत्रयादः वसर्थाभ्यां जनानां जीवन्मुक्तिमायांतत्रत्याशयादित्यर्थः ५१ भ
क्तिश्रद्धाघविलनत्वाणीवल्लभेनेदमुक्तं श्रीसांबेन प्रकटवाहनेस्तोत्रमध्यात्मगर्भम् यः
साविवेपठतिनियतंस्वात्मवत्सर्वलोकान्पश्यन्नोते व्रजतिशुकवन्मोक्षलं चेऽरशेषः ५२
इदमध्यात्मगर्भं क्रीडीकृतारहस्यं प्रकटं बाल्या र्थंदृश्यागाहनेवाध्यात्मकार्ययोगात् सा
विवेचिद्भात्र संबंधिस्तोत्रं श्रीसांबेन उक्तं यः कश्चित्स्वात्मानमिव सर्वलोकान्पश्यन् चिदा॰
भेदात्म विसंस्तोत्रार्थं भावयन् नियतं निश्चयेन पठति शनवर्ततेविमृश्यतिसोतेचेऽस्वेस
हैतग्रासिनाचिदर्कस्पलीढविसमरसीभूतमरीचिचक्रमेति तन्मयोजायते शुकवद्ब्रा॰
वद्यासस्तनवत् कीदृशेन सांबेन भक्तिश्रद्धेश्वादीयासांतत्वार्थं चिंतादीनोतायवाखिला
तरण्णानवनवाः स्वेदये स्मासां वल्लभेन तत्र मृपियविहतमशक्तेनश्रेयसानतत्त्वपला॰
वण्णातिशयमात्रत्वमस्तबाह्यरमणीस्पृहणीयइत्यनेन व्यतिरेकलभ्येनार्थेन भावद्भा
सदेवस्तनमात्मनः प्रकटयति ५२ उपसंहाभेयणाजनानाः त्रजिह्मत्वराशास्ले इतिप
रमरहस्यस्तोत्रकपंचाशिकेघातयननवनशुण्णामायमाग्रस्तवर्चा हरतत्त्वरितमस्मद्दर्णि
नाकर्णितावादिशतवशुभसिद्धिंमात्स्वद्भक्तिभाजो ५३ इत्यक्रमकमात्मरहारहस्यार्थ॰ ५
१

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

सां॰ टी॰ २२

युक्त्या स्थित्वा किंचिन्मन इव पिबन्निति श्लोकानां पंचाशद्विधानपनस्य विश्वविविश्रान्तेः डितात्मस्य
भगवतश्चित्र्कैस्य नवनेन स्तुत्या प्रणुणाः पवित्राः तथा सागमा विश्लेषयति षड्रूपमाहेश्वरशा
स्त्रार्थसतत्त्वगर्भं बलवर्ण परास्य विमर्शोपयं स्यातान्हशप स्मृष्टिणिता सन्त्या कौणिता वेद्युकं
के सर्वेषां इति तेहरन्त किल्बिषं दुरत्यवसायेनाशयत भक्तिभाजोऽस्तु भक्तिसिद्धिं दिशन्तु श्रीश्रे
श्रोयश्रोतत्स्वतंत्रीभवद्यतामिति शिवम् ॥ ॥
कश्मिरेक्षेत्रः परशिवसमावेशाप्याध्यानराशो इकस्फूर्जदभिनवद्भावेशावैवशपकोशाली
सन्तोऽत्रेऽस्मिन्विहृतिरचनां तेमरात्रो न्मयुक्तैस्तैन्नैवं फटितिघटितं दर्शनीयं हि सद्भिः
इति श्रीसांबपंचाशिकाविवरणं कृतं श्रीमहामाहेश्वराचार्यवर्याभिनवगुप्तनतमपाद
पंकजमधुपराजेनेत्योम् ॥ ॥

टी॰ २२

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri

© Dharmartha Trust JK. Digitized by eGangotri